

ТРИДЕНЬК: REVUE HEBDOMADAIRE - UKRAÏNIENNE - TRIDEN'

Число 34 (242) рік вид. VI. 14 вересня 1930 р. Ціна 2 фр. (Prix 2 fr)

Париж, неділя, 14 вересня 1930 року

В газетах промайнула звістка про те, що ніби большевики звернулися до благодійних організацій Сполучених Штатів Північної Америки, щоби останні, на випадок голоду у совітів, допомогли населенню так, як це зробили вони в страшні і пам'ятні роки 1921-22.

Не знати, як поставилися відповідні чинники Сполучених Штатів до такого своєрідного прохання совітів, але звістка про це звернення в кожному разі проречисто показує можливість і загрозу насунення голоду у совітів, а головним чином, на Україні.

Ті звістки, що ми маємо з України, та ті дані, які правда, так скупко даються совітською пресою про сучасний продовольчий стан на нашій батьківщині, — цю можливість і загрозу голоду підтверджують у повній її силі.

Наша батьківщина, колишня «житниця Європи», втретє стає перед лицем голоду, втретє може зазнати стихійного лиха, що дорого коштуватиме життю мільйонів наших земляків.

І справді, заведення карточної системи, довгі хвости у дверей крамниць продуктів першої необхідности, брак цих останніх, страшна дорожнеча, зникнення з обігу дзвінкої монсти, — ось ті неоспоримі факти-передвістники нещастя, що їх не заперечити ніякими постановами партійних з'їздів. Це ті невмолимі наслідки убійчого господарювання совітів на Україні, що впливають з їхньої політики, з їхнього панування.

Наша батьківщина, що зазнала вже стільки лиха і страждань від

нелюдської кількирічної окупації, — стоїть на порозі нового лихоліття, нових іспитів. Тим ще страшніше це лихоліття проступає з-за завеси майбутнього, що найголовніший потенціальний ресурс країни — селянство — на плечі якого спадало найбільше під час продовольчих криз — сьогодні цілковито зруйноване большевицькою колективізацією.

Большевицьке місто на випадок голоду шукало рятунок на не большевицькому українському селі. Але сьогодні, коли наше село зруйноване вщент, воно навіть за допомогою ГПУ і відділів «особого призначення» врятувати большевиків не зможе, бо гине само. Большевики підрубали самі те гілля, на якому сиділи.

Але не доля большевиків нас обходить, нам ходить про те, де і в чому знайде порятунок само населення України?

І відповідь завжди і є і буде одна — у своєму визволенні з під ярма чужої Москви, у с в о є м у самостійному і ні від кого незалежному життю, у самовикористанню своїх ресурсів, у нагаодженню с в о є ї господарки, збудованої на задоєоленню с в о ї х інтересів, с в о ї х потреб.

І чим скоріше це станеться, тим швидче зникне примара голоду з території замученої України.

Чим скоріше повстане українська нація до свого власного життя, тим швидчке зникне в непам'ять навіть можливість таких нещасть, як голод, на такій багатій і плодородній території, яку посідає наша батьківщина.

Порятунок України — тільки в її самостійному життю.

Харківський процес «Спілки Визволення України»*).

5.

Виносячи цей присуд, суд виходив з того, що на попередньому слідстві й на суді всі обвинувачення, які були поставлені підсудним, являються вповні доведеними. Розуміється, цей суд і не міг винести іншого присуду, бо й він, як і оборонці, мусів вжити «самообмеження», себ-то просто кажучи, мусів виконати до кінця даний йому наказ.

Але, коли ми поставимося критично до всього матеріалу, який було попереднє слідство і обвинувачення на суді, коли ми його проаналізуємо і зважимо на підставі основних засад звичайного нормального суду карної правової держави, то ми прийдемо до цілком протилежного висновку: жадне з головних обвинувачень, що були поставлені під

---

*) Див «Тризуб» ч. ч. 29-30 (237-8) і 31-32 (239-40).

судним, не було на суді доведено і не могло бути доведено, бо ті вчинки, які поставлено у провину підсудним, в дійсності не існували.

Головні обвинувачення були такі: СВУ намірялася повалити совітську владу, за допомогою інтервенції чужоземних держав відірвати Україну від совітського союзу та реставрувати буржуазний лад. СВУ організувала чи підготувляла повстання через зносини з повстанцями і через автокефальну церкву, організовувала терор через СУМ і медсекцію і т. д.

1. Що-до повстання, то воно доводилося на суді тим, що, мовляв, Єфремов був у зносинах з повстанцями. Але ці зносини були ще в 1920-1921 і 1922 роках, отже по-за межами діяльності СВУ, по-друге, ці зносини, як вияснилося на суді, складалися з того, що до Єфремова приходили його знайомі отамани повстанців та що було організовано збірку грошей на допомогу одному повстанцеві, який сидів у в'язниці і якому ніхто не допомагав. Обвинувачення в підготовці повстання через автокефальну церкву базувалося головним чином на тому, що, ніби то в складі церкви було багато бувших повстанців, старшин укр. армії і т. д. Чехівський В. на це відповів, що ці люде йшли до церкви тому, що не мали чого їсти. Свідок Мороз і Чехівський Мик. на суді не сказали нічого нового. лише піддакували та приймали висновки, які за них робила прокуратура. Не можна заперечувати, що були думки про повстання, були розмови про повстання, більше того, члени СВУ, як українські патріоти, як політичні діячі, обмірковуючи причини й способи розкладу і упадку совітської влади на Україні, приймали на увагу можливість повстання, може й рахували на повстання, як на фактор, що прискорить повалення совітської влади, це все так, але ж це були лише теоретичні міркування і від них до організації повстання було далеко.

2. Теж саме було і з інтервенцією. Це не був чин, лише питання, яке дебатовалося і то не організаційно на формальних зборах, а за столом, серед бесіди. На доказ обвинувачення в інтервенції наводили думки того чи іншого підсудного: Павлушкова, Ніковського, Слабченка та ин. проте, які держави можуть прийняти участь в інтервенції, інтервенція якої держави корисніша і т. д., а також ніби то зносини Єфремова з консулами чужих держав. Але не дивлячися на те, що суд навмисне з метою накинута ніби то тайну на це місце обвинувачення, зачинив двері судової залі, все ж таки з натяків прокурорів, оборони й підсудних вияснилося, що справа тут йшла лише про одержання та передачу листів через чужоземні консульства та ще й дуже підозрілих що-до автентичности, а не про прямі переговори з метою підготовки інтервенції. Коли пригадаємо, що по совітським законам суворо забороняється громадянам союзу мати будь-які зносини з представниками чужоземних, а тим більше одвідування помешкань представників цих держав, то стане очевидним, що в очах совітської влади вчинок Єфремова являється тяжким злочином, але в нормальних умовах державного життя — немає жадного злочину в таких зносинах, бо справа не у формі зносин, а в їх змісті.

3. Терор. Попереднє слідство й суд старалися довести, що СУМ — це терористична, бойова організація, через яку СВУ думало переводити терористичні акти індивідуальні над большевиками; називалися навіть конкретні факти: підготовка атентатів на Ворошилова, Сталіна, Скрипника. Що ж дало слідство і суд? Жадного факту, який би це обвинувачення стверджував. Правда, Павлушков, якому належить честь відкриття цього злочину, про себе сказав, що зустрівши Ворошилова, він подумав, що як би мав револьвер, то стріляв би у Ворошилова. «Подумав» лише і тоді, коли револьвера не мав, а як би мав, чи подумав би і чи зробив би атентат? Отже думка про можливе в очах переляканих слідчих перетворилася в атентат. Павлушков казав, далі, що були балачки про терор, оцінювали терористичні акти, які мали місце (на Леніна і інші), але це була теорія, були балачки академиків і вчених. Які ж ще докази терору? Може те, що хлопці збирали гроші на зброю та збрали 10 руб., що мали «склад зброї», в якому знаходився старий заржавілий кінджал, який такого страху завдав Дурдуківському! Це ж байки для малих дітей.

І такими «доказами» суд доводив терористичну діяльність СБУ і СУМ'у!

Також стояла справа і з «медичним» терором. Велика балачка між лікарями-українцями. Ставилося питання, чи, під час одвертої боротьби з ворогом, може лікар, всупереч лікарській етиці, відмовитися лікувати ворога. Одні були за, другі — проти. Це категорично ствердили на суді лікарі. Але суд повірив Павлушкові, який стверджував, що лікарі, ніби то ухвалили «знищити большевиків різними хемікаліями». І на підставі цієї явної вигадки, яку підсудні характеризували, як «нісенитницю», суд засудив 3-х представників медсекції на 8 років в'язниці.

4. Відірвання совітської України від союзу. Так, про це говорило багато підсудних. Як українські патріоти, вони одерто висловлювалися за те, що Укра на в совітському союзі, є не самостійною, а колонією Росії, що вона позбавлена прав, забезпечених конституцією і т. и. Але на запит прокурора, чи не через повстання має бути переведено відірвання, Дубровський заявив: «навіщо — повстання? По конституції», бо прокурор забув, що по конституції кожна республіка, як член союзу, має право добровільно вийти із складу союзу. Це все замовчується і суд це трактує, як злочин проти держави, проти союзу.

По-за цими основними обвинуваченнями, які не були доведені, підсудним поставлено багато інших обвинувачень, які цікаві тим, що я криво характеризують дій ну суть совітської влади і дійсні завдання цього процесу. Я зазначу тут де-які особливо характерні:

а. підсудних обвинувачували в націоналізмі, ш вінізмі і в «націоналістичному ухилі». Гребенцький на запит прокурора Ахматова, чи вважає він роботу свою за шкідливу, відповів «так, я провадив ідею соборної України. Коли викладав про природні багатства України, то вияснював цей факт, як забезпечення самостійності України».

б. обвинувачували в тому, що підсудні не визнавали можливим в національній школі, якою офіційно була школа ім. Шевченка та й інші укр. школи, провадити науку інтернаціональну.

в. підсудним ставилося у вину, що вони в своїй науковій діяльності не провадять ідей «офіц. комунізму», «класової боротьби» і т. п.

Прокурор Ахматов запитує проф. Ганцова: «Чи в науковій діяльності ви були аполітичними?». Ганцов: «Моя наукова діяльність так відмежована від політики, що не мала відбивати на собі політичних впливів. Ми так любили свою науку... і наша праця перед очима: це — словник живої української мови, збудований на наукових принципах. В науковій праці я не був тенденційним... Ахматов: «Але і в науці можна говорити про класові моменти». Ганцов: «В моїй науці це не можливо, бо це не література, а — мова». Прокурор Михайлик: «Якою методологією ви користалися в своїх наукових дослідях?». Ганцов: «Методологія... в теоретичних працях по мовознавству можлива лише одна».

г. Особливо гаряче обвинувачували підсудних в антисемітизмі. Але цього (б)винування на суді не було доведено і, хоч прокурор Михайлик патетично кричав, що «кров жертв погромів є на ваших головах», та все ж таки жиди-оборонці, що так чутливі до антисемітичних настроїв, заперечували й виправдували підсудних. Дісталось лише покійному С. Пеллюрі: його й на Харківському суді обвинувачували у погромах, а Маргуліс двічі оправдав Шварцбарда та шей додав, що він, Маргуліс, одмовляв київських діячів висилати документи й свідків на процес до Парижу.

д. Нарешті, всіх підсудних разом обвинувачували в українському націоналізмі, в тому, що вони не комуністи, що вони ідеологічні вороги комунізму і т. д. Ці обвинувачення, дійсно, були доведені, але не судом, а самими підсудними, які все це визнали.

6.

Підводячи підсумки всьому, що дав Харківський процес, вважаю необхідним констатувати, що не дивлячися на велике уміння большевиків замаскувати факти сучасної дійсності на Україні, не дивлячися на

ті страшні засоби фізичного і морального примусу, якими розпоряджає большевицьке ПІУ, не дивлячися на високо розвинену систему демагогії, агітації й пропаганди, яку вона пристосувала до справи 45-ти підсудних, не дивлячися на напруження всіх совітських органів: суду, прокуратури, преси й партійних організацій, все ж таки цей процес виявив кожному неупередженому читачеві, а тим більше безстороннім наочним свідкам і слухачам процесу, багато такого, що аранжери процесу за всяку ціну бажали сховати й замаскувати.

Так, по перше, із зізнання підсудних можна бачити, що всі вони, були українськими патріотами, для яких національний ідеал завжди стояв вище всього, для яких Україна, український народ, українська держава були найдорожчими предметами їх любови, надій і завдань. Підсудні заявляли, що першою й найважливішою метою вони ставили собі утворення єдиного фронту «який визнають всі українці», на основі ідеї самостійності України. «Моїм ідеалом була самостійна Україна», заявив проф. Ганцов. «Одна спільна лінія була, сказав Вол. Чехівський, це — визволення України». «СУМ, як і старше громадянство, заявив Павлушков, ставило метою утворення самостійної української держави, бо... ми розглядали Україну, як колонію Росії». «Конечним ідеалом, який нас об'єднував, казав Дурдуківський, була незалежна Україна, незалежна од ніяких інших народів». І цих людей суд обвинувачував в тому, що вони прямували до запродання України, до утворення з неї колонії, до поділу її між сусідніми державами.

По-друге, підсудні визнали, що ідеалом державного ладу самостійної України вони вважали Українську Народну Республіку. «Найбільш популярною концепцією на Україні була УНР», заявив Ганцов. На запит прокурора чи підсудні стояли за владу УНР, Ніковський одповів: «Так». Павлушков сказав: «Ми думали, що здійнення нашої мрії — УНР». Він же ствердив що Єфремов і Дурдуківський за найкращі часи вважали добу Ц. Ради і УНР. Заліський ствердив: «Пішов до СБУ, бо був проти рад-влади і хотів самостійної УНР». Барбар заявив: «Чекали повалення рад-влади, на місце якої мала прийти УНР». Шило сказав, що він «майже одверто проповідував УНР». Нарешті, всіх підсудних оборонців Пухтинський охарактеризував так: «СБУ, конечно, действовало по директивам УНР, руководилась идеалами УНР, они для нея были «путеводной звездой». «Я спрашивал Єфремова, — продовжує Пухтинський, — как этот пасивный больной человек (Дурдуківський) мог организовать столько пятачок? Єфремов ответил «раскачался и организовал». А по мому делу обстоят так, что почва была готова. Стоило только упомянуть об УНР, о национальных приобретениях, а у людей било предубеждение против советской власти... программы не спрашивали». Ідея УНР настільки є живою і діючою на Україні, що навіть інтервенція чужої держави була б прийнята прихильно, аби провадилася вона під прапором УНР. Це посвідчує той же оборонець Пухтинський: «представьте, если бы явились «спасители» Украины — УНР з поляками. Впечатление било бы такое, что они в ручают из неволи. Ми прекрасно понимаем, что кулачью ... без условно присоединилось бы к ним».

Але не тільки інтелігенція та та частина українського населення, яка по термінології большевиків називається «куркулями», були ворожі совітській владі та стояли за національну владу УНР, але все взагалі селянство українське трималося таких же поглядів. Які настрої селянства на Україні під большевицькою владою, про це оповів на суді Холодний: «Було листування з селянами. Кожний знає з нас про настрої селянства. Воно все більше згромаджувалося і ми чекали вибуху. На селі говорять про збройне повалення рад-влади. Селяне казали, що зброї вистачить. Селяне нічого не мають проти війни. Чекають війни... Вибухне війна, покотиться із заходу на схід хвиля, ворожа ССРСР. Селянство охоче прийме цю хвилю... Роки проходили, на строї не вмірало». «Маса, селянська стихія, — сказав Білий, — коліс заговорить». Отже, як бачимо, і серед інтелігенції української, і серед селянства були тіж самі

настрої, тіж самі бажання та ідеали. А крім того, було встановлено тісний зв'язок між інтелігенцією й селом. Як сказав Гермайзе: «С В У ф а к т и ч н о в и к о н у в а л а с о ц і а л ь н і з а м о в л е н н я у к р а ї н с ь к о г о к у р к у л ь с т в а» (читай селянства). Єфремов, Ніковський, Гермайзе та інші були за тих ідеологів, на яких могли зорінтуватися куркульські групи (себ-то ціле селянство), в критичний момент. От це було найбільш важливе, найбільш небезпечне для совітської влади. Не ті безглузді обвинувачення в розпродажу України закордонному капіталові, в перетворення її в колонію, в повернення поміщиків і т. и. треба було виставити проти підсудних, а обвинувачення в ненависті проти совітської влади, в підтримці ворожих совітській владі настроїв села, в прагненню скорого скинення її та визволення України. Але поставити такі обвинувачення, це значить одверто признати, що український народ проти влади окупантів, ворожий їй, бажає повороту влади УНР, не хоче бути в союзі з Москвою і т. д. Це — значить признати повне банкрутство комуністичного режиму, індустріалізації, колективізації і капітулювати. Ясно, що совітська влада не могла зробити собі «харакірі» і тому вона виставила проти підсудних, а через них і проти УНР, брехливі безглузді обвинувачення, яким ніхто не вірить як на Україні, так і за кордоном.

Далі зізнання підсудних підтверджують той факт, що українська інтелігенція не дала себе обдурити ані українізацією, ані роз'язанням національного питання большевицьким способом. «З українізації — кепкували» свідчить д-р Барбар, а Біднова на запит, як вона ставилася до національної політики совітської влади, заявила: «В культурній галузі спочатку ставилася дуже прихильно. Але потім почала розчаровуватися. Українські школи були всі закриті. Не залишилося ні одної української установи. Спостерігала, що партійці не повинні були українізуватися. Не було ширости в програмі совітської влади». Дубровський кинув докори совітській владі, що вона порушує суверенність України, анексує українські країни, скасувала Українську Академію Мистецтв і утворила весоюзну Академію, закрила українські університети. Любченко, допитуючи Старицьку-Черняхівську, сказав їй: «Існують в ССРСР незалежні національні республіки, такі, навіть, як татарська. Вільно говорити по татарському так як хочете. Оце вам радянська національна політика». На це Старицька одповіла: «Прикажете і по татарському заговорять». Народ український, як свідчать підсудні і обвинувачення, по своєму розумів національне питання, національну політику. «У них, сказав оборонець Гродзінський, було своє розуміння національної культури. Радянська культура йде за гаслом: інтернаціональний зміст під національною формою. Але вони хотіли загальної української культури, себ-то культури буржуазної». Український народ прагнув до рідної національної культури, національної і по формі, і по змісту. Замість того йому давали лише українізацію, себ-то форму, та й то необов'язкову, а зміст вкладали інтернаціональний, комуністичний.

Тому то український народ не довіряв українізації, не бажав інтернаціональної культури, замаскованої українською формою.

Совітська національна політика викликала не тільки недовір'я українського населення, але й посилила ворожість між ним та іншими народами, що населяють Україну. Оборонець Ривлін так характеризує Ганцова: «Что больше всего поразило прокурора і нас в проф. Ганцове і виявило р а з д р а ж е н і є? Ето українській національній шовінізм: Ганцов говоріл — «я свою ненависть перенес на Росію». На запит прокурора в якому зміслі він говорив про засилля жидів, Чехівський Мик. одповів «що радуганового переповнені жидами». Прокурор Якимішин сказав про Дубровського, що він яскраво виявлений націоналіст, шовініст, фашист. «Виявляє ненависть до всього російського... Одмовляє Росії яких будь культурних здобутків і залишає їй соху, лапоть і самовар». Підсудний Заліський заявив, що він хотів би, щоб «на межах України було насипано гірського хребта, який захищав би Україну від Москви,

як з погляду кліматичного, так і з погляду політичного». Самь собою розуміється, що всі такі вияви українського націоналізму трактувалися на суді, як націоналістичний ухил, як крайній шовінізм; вони викликали «раздраженіє» у представників совітської влади, настановленої Москвою. Але чи винні підсудні, що ненависть до всього московського, яка залишилася на Україні ще з царського режиму, знайшла так багато матеріялу і при совітській владі, яка продовжує в цьому відношенню царську політику. Про Україну і українців можна говорити все, можна ламати всі її права й культуру, і це — нічого, бо культура має бути інтернаціональна, але коли українець запротестує проти цього, то це вже буде вияв ненависти національного шовінізму.

* * *

Всі наведені вище факти, які цілком замовчує большевицький суд і преса, найкраще свідчать про те, що влаштований большевиками Харківський процес являється нічим іншим, як спробою при допомозі слухняного судового апарату замаскувати дійсну суть сучасних відносин на Україні, а саме: ненависть населення до окупантської влади, до комуністичних доктрин, до большевицької господарки, до всього, що носить на собі тавро большевизму і Москви, і навпаки, вірність українського народу ідеям УНР і надії на скоро визволення. Совітська влада бажала все це сховати і разом з тим виставити передові лави української свідомої інтелігенції, цих «ідеологів УНР», національними злочинцями, що торгували батьківщиною, що бажали реставрації поміщиків і капіталістів, закріпощення селянства і робітників. Та дарма. Ми певні, що не тільки за кордоном, але й на Україні мало хто повірив цим обвинуваченням. Не вірять їм і самі большевики, бо хоч і кричать і пишуть вони, що процес остаточно знищив українських контр-революціонерів УНР-овців, але, як оповідає редакція «Діла», большевицький консул в у Львові, Лапчинський, з наказу Харькова, розсилав тепер по Галичині листи з новими документами та хоче перекопати в тому, що вся українська інтелігенція на Україні визнає й підтримує совітську владу, а Єфремова і його товаришів, як найостріше осуджує. Коли б це було правдою, то не потрібно було б ні процесу, ані обтяження консулів такими дорученнями.

А. Яковлів.

«Апогей нашої зброї».

В ч. 33 Перемишлянського «Укр. Голосу» 24 серпня 1930 р. надруковано було відозву Генштаба Ген.-хор. М. Капустянянського «До Вояцтва Соборної Української Армії».

В ній на початку ген. Капустянянський говорить про речі загально відомі й зрозумілі: про те, що українські армії часто-густо досягали блискучих успіхів, що треба святкувати дні славетних перемог, не забувати про них, а творити традиції, бо це дасть позитивні наслідки для молодого покоління.

Вірніше трудно сказати, навіть $2 \times 2 = 4$ не може суперничати з такими твердженнями.

Але є перемоги й перемоги. Перемогу нашу ми відчуємо, навіть згадуючи Крути й Базар, бо там перемога духа, перемога живучости нашої ідеї. Крути й Базар справді можуть виховувати покоління, бо

вони говорять про геройські чини, бо вони нагадують нам про героїв Тернопилів.

Ген. К. в своїй відозві закликає нас святкувати день 30 серпня 1919 року, «Світлий День» «славетної перемоги соборних армій», що власними силами взяли столицю Соборної Землі — Золотоверхий Київ. Він називає цей день «апогеєм нашої зброї».

І от тут, що до цього дня, я й не розумію ген. Капустянського. Тай не лише я один. Я знаю що, Т-во б. вояків у Франції відмовилося взяти участь в цьому «святі», стоячи на засаді, що цей день не може вважатися днем славетної перемоги, а швидче днем сумного відступу.

Кожна історична подія, а тим більше перемога військова, тоді може бути славна, коли вона повела за собою якісь позитивні наслідки. Бо інакше, то не буде «Світлий», славний День. Хто називає Крути й Базар світлим днем?

Правда, ген. К., ніби відчуваючи свою слабу аргументацію, каже, що «внаслідок чого ми опанували величезні обшари Правобережжя». Але чи це правда? Я ніде ні в яких спогадах не читав, щоб після 30 серпня «ми», цебто українці, такі простори опанували. Навпаки, ми, залишивши без бою Київ, почали й втрачати терени Правобережжя.

Невже ген. К. не знає, що завжди треба підходити до історичних фактів, коли й не за всією правдою, якої нам учасникам, часом ще не видно, то бодай не треба допускатися свідомої неправди. Навіть тоді не треба, коли це може бути комусь до вподоби, або «виховувати молодіу генерацію».

Ген. К. кличе нас творити свято. І він дійсно творив його. В париз. москов. газеті ми читали оголошення про «торжественное собрание». Лише не було сказано, з якої нагоди це «торжество». Але було відомо з раніш розісланих запрошень, що мова йде про день 30 серпня. Значить ген. К. вважав, що трапилося щось такого, що треба робити празник, урочистість. Чому в рос. газеті було потаєно причину «торжества» невідомо. Може совісно було признатися, а може москалі не схотіли. Але не в тому річ. Річ в тому, що ніхто сьогодні не вважає цей день за свято перемоги. От, напр., тойже «Укр. Голос» в ч. 34 пише так в своїй передовій: «ця історична дія перемінила дні великої радости в тяжкий смуток, сіючи зерна глибокої зневіри, поклалася зловіщею тінею на душу стрілецтва. Після згаданої Київської події почався загальний відворот обидвох армій на усіх фронтах, зачагася демобілізація армії не лише фізична, але, що найстрашніше, духовна».

Так орган націоналістів кваліфікує цей день, що його ген. Капустянський, теж націоналіст,, трактує, як день славетної перемоги, як день світлий. Цікаво, чи багато є ще генералів укр. армії, які думають так, як ген. К? Чи ще хто додумався до потреби відсвяткувати цей день «торжественним собранием» та обідом? Можна робити сходини, можна ділитися спогадами про цей день, слід панахиди правити, але робити «торжество» — це вже занадто. Занадто, бо це не лише фальшиво, а навіть більше. Так чомуж, нащо й для кого ген. К. пише свої реляції про апогей нашої зброї? Бо щоб врешті решт не спитав хтось з гірким сумом: чиєї зброї?

А прочитаймо, що пишуть наші історики про цей день.

Др. Степан Шухезич. Спомини, частина III. Ст. 33-41.

...«Тимчасом російська Добрармія підступала під Київ від Сходу. ... У Винниці спорили над тим, хто скорше займе Київ — чи З'єднані українські армії, чи рос. Добрармія»...

Рівночасно з нашими арміями підступила під Київ на лівім березі Дніпра також Добрармія Денікіна і її частини увійшли також дня 31 серпня 1919 р. до Києва. Це привело до непорозумінь і стрілянини»

...Коли опісля штаб НКГА заїхав на двірець у Києві ген. Тарнавський за ніяку ціну не хотів опускати свого вагону, бо прочував щось недоброго. Вкінці ген. Тарнавський поїхав до міста. Та вже на Безаківській вулиці стрівся поодиноким кавалеристів з Гал. Армії, що утікали з Києва. Від них ген. Тарнавський довідався про все, що сталося в Києві. Він негайно звернув до двірця, куди почали вже падати стрільна денікинської артилерії».

...Які були причини київської скандалічної пригоди, про це не беруся говорити. Про це писало стільки старшин, які там були, і з Гал. армії і з Дієвої.

...Часть нашої армії і її добро попали в руки Добрармії. Сталось щось підком инше, ніж мало статися.

...Ми мали в Києві заосмотрити нашу армію, а між тим армія з Києва нічого не взяла, а навпаки ще залишила там свої засоби.

...Разом з іншими попав тоді в денікинський полон і командант III Галицьк. корпусу ген. Кравець.

...Ясно, що подія в Києві мала далеко сягаючі наслідки, зокрема ослабила Галицьку Армію, бо велика частина III Гал. корпусу дісталась в денікинський полон.

...Дуже великий, від'ємний, моральний вплив мала ця подія на Гал. Армію, бо кожний її вояк мусів бачити, що з хвилиною невдачі в Києві, ще й при тодішніх відносинах, дальша війна вже була безцільна й безвиглядна, і що тим самими всі дотеперішні змагання мусіли залишитися без вислідку. В дійсності зайняття Києва було верхом здобутків обох армій, але рівночасно нещасна пригода в Києві стала зворотною хвилиною, від котрої з'єднані армії скочувалися все низче й низче...

...Дня 7 вересня Винниця святочно празнувала заняття Києва. Сумно говорили стрільці: Ми святкуємо тому, що Денікин заняв Київ...

А от що пише ген. В. Куш. (Кагендар Червоної Каліни за р. 1929, ст. 105-7).

...Тут довідалися, що денікинці напали на поїзди гал. частин, що були на двірці. Значиться вертати на двірець було неможливо і ми рушили через Вел. Васильківську до переїзду, де була наша сторожа. По дорозі —ї зокрема на переїзді, куди зі всіх боків наспівали відомости, можна було довідатися про події у місті й на мостах. Були вістки про підступне обезбросня й навіть полонення частин на мостах. Декому вдалося втекти ще вночі, а декому значно пізніше. Штаб заночував в хатинці за Демівкою. Про відпочинок не могло бути й мови. Всього час находили відомости від частин і поодиноким вояків, що находили з міста.

...Сотник Євтимович та держ. інспектор Дерешук вибралися до міста. На ранок вони вернули. П. Дерешук, зібравши коло себе кількадесятків козаків і старшин почав раду. Дико блимаючи очима, доводив він про необхідність атакувати зараз

місто й вибити з нього денікинців. Докази про відсутність певного зв'язку з частинами й командуванням гал. армії, про невпорядкованість відділів через вчорашні події, про необхідність за всяку ціну запобігти знищенню столиці — все це було для нього нічим. Та внічні наспів наказ яким доручено Запоріжський групі відійти на Фастів.

...Звільня почався відворот. Щойно в часі відвороту частини збиралися та впорядковувалися...

І свою статтю ген. Куца кінчає так: «Довершилося... Нам вдалося тільки ступити ногою на Землю Обітовану. Та на цей раз не судилося оволодіти нею».

Чуєте, пане генерале Капустянський? «Та на цей раз не судилося оволодіти нею».

Але я ще наведу уступи, найкрасномогніші уступи, очейидця тих подій п. Маріяна Каргенюка. (Календар Червона Калина р. 1930. Ст. 34-47).

...Кияне, зігнані під Думу, діляться на дві партії: українську й московську. — «Хай живе Самостійна Соборна Україна» — «Да здравствует Великая, Єдина, Нераздельная Россия».

...Під Думою появилoся знову де-кілька денікинських старшин і вояків. Їм навстрічу над'їхало автом кількох гал. старшин. Обмінялися окликами і стали... обніматись... цілуватись. — «Ха! ха! ха! «союзнники». Жовтосиня Україна і трицвітна Росія!

...На вулиці під Думою «союз», братання і згода. А в недалеком арсеналі і над Дніпром трикольорові «союзнники» розоружують наші відділи. Для постраху розстріляли двох, що не хотіли віддати зброї. А всіх розоружених обдерли до сорочки.

...Десь перед 12 годиною запросив комендант добровольчих військ нашого четаря, що доводив сотнею, яка стояла на мості й... зажадав зложення зброї, бо так наказав ген. Бредов. Ще заким ці два «союзнники» переговорювали, протестували й виясняли, ті, що недавно браталися з стрільцями, вмиль усталилися в босву лаву і... зажадали зброї. Двох, що зірвалися на рівні ноги і здавалося мали намір спротивитися, прошило в цю мить 15 штиків. Опір в такому положенню був би нерозумом. «Союзнники» віддали «союзнникам» зброю, гроші, годинники, наплечники з білизною, шапки, плащі, навіть блюзи, сподні, черевики. — «Нащо вам того, ви вже війну скінчили», — потішали російські арміїці.

...А під Думою ішло в той час сердечне братання.

...Решта сотень подалися взап. А не знаючи положення внутрі міста подалися вони його краями. Не знали також про це нічого придніпрянци, котрі охороняли два інші мости. Їх зайшли денікинці ззаду. Опір був неможливий. Зброю здали. На них денікинці допускалися ще й чинної зневаги: «Стож предателі матушкі Расаї і багюшкі царя».

Рівночасно коло арсеналу забили кількох для постраху, а потім зажадали зложення зброї. По довершенню останнього геройського вчинку денікинці замкнули всі вулиці, які вели з нутра міста до арсеналу і до Дніпра. Не пускали ані туди, ані звідтам нікого

...Відділ денікинців скинув з будинку, де міститься Укр. Черв. Хрест, жовтосиній прапор.

Коло Музею в напрямі до нас поставлено скоростріли... У ритовника замовлено печатку: «Командирь города Кіева».

Хтось видав газету, в якій хвалить ідею Добров. армії, а українців обкидають болотом.

...Денікинці господарюють не зле. Шей п'ятої частини не мають а такі самопевні. — Що робити? Мир чи війна? Вони плюють нам в лице, здирають, наші стяги, а ми... ждемо на закріплення союзу.

...У повітря віє закріплення союзу. Дістаємо приказ вивісити побіч жовто-синього й малинового прапора, що від рана повівали на чолі Думи, ще й трикольорову російську хоругву. — Що, на це ми проливали кров, щоб в Києві повівав символ 300-літнього гніту. — «Приказ. Військо на те, щоб слухати, а не політикувати».

Також цивільне укр. населення стало негодувати...

...З душі зсунувся тягар. Нарешті порозуміння, союз, любов України і Росії. Галицькі старшини зібралися коло авта, вивязалася сердечна гутірка на теми дальньої спільної боротьби з...

Солодке вдоволення наповняє душі. Таки доборолись... В тій радості, що найшли друзів розглядаємось довкола і... бачимо російську розстрільну, що з наїженими багнетами наближається бисто до нас, зібраних при авті. — Ставити опір? А той скоростріл, що глядить просто на нас з вікна першого поверху! А ганьба, ганьба неволі у підлого ворога! Колиш неволя була спасінням. Тепер, неволя сором, ганьба! Віддати зброю, з якою нас в'яже стільки споминів? — Ні, ніколи. — А може удалося втечи? — Так, але куди? Кругом російська розстрільна. — А може прийде поміч? Таж за містом два наші корпуси і частини придніпрянців! Але і від сторони Думи російська розстрільна.

— Слави придбали ми чимало. Гляділи все лише на славу, а ніколи на хосен.

...Старшини здались. Схилили карки під клеймо ганьби. Стрільці, сини гір і піль, хотіли боронитися, одначе старшина візвала їх до задачі зброї. — Зрада? Трусість?!

...Ви, оборонці України! каменярі на шляху її долі де ваші молоти — кріси, пістолі, мечі? — Не прогуляли, не пропили, лише легкодушне занастили...

...Ідемо пригноблені і з жаждою пімсти на... схід ... на Дарницю... Проходимо коло Думи. Українські прапори зняті. На бальконі дріжить куца, трибарвна коругва...»

Так описують учасники та очевидці, як воно було в дійсності.

Одна є правда: був справді прекрасний марш на Київ. Але дійти до Києва, побути в ньому день, або й менше, це ще не значить вписати славному сторінку в нашу військову історію. Ми в Київ увійшли. Але, коли глянути правді в вічі, то треба признати, що одночасно на Київ сунулися і білі москалі, які в тойже день увійшли в Київ, що й ми. Правда й те, що ми під їхнім натиском залишили Київ. І коли ми залишати терени Правобережжя, то білі москалі їх займали, а якщо й не займали, то й ми їх не посідали, а все губили й губили.

Деж той «величезний обшар» Правобережжя генерала Капустянского?

Я трактую цей день днем сумного відступу, вимушеного, без бою, без жадного опору. Мені це не радість, не торжество, а сум, і сум тяжкий, болючий, важкий. Це не апогей нашої зброї, а день глибоко трагичний. Бо це був той переломовий день, з якого пішли наші найбіль-

ші, найстрашніші нещастя. Вже через півтора місяці гагицька армія пішла під Денікіна й далі, а придніпрянська частинно в польські табори в Ланцут, а частинно в запілля.

Так було, такі наслідки були з того дня, що генерал Капустянський кличе мене і всіх нас урочисте святкувати, як день перемоги.

На закінчення ще одна цитата з газети «Діло» ч. 192 з статті, присвяченій цій самій події.

«В дні 30 серпня 1919 року досягнули українці шпиль у своїх визвольницьких змаганнях. З днем 31 серпня почали котитися по хилій площині — «успіхом» докотившись до самого краю. Протягом кільканадцяти годин самі власними руками перевернули одну карту своєї історії і припечатали її потім горами трунів. В 11-ті роковини тих подій варто присвятити їм кілька хвилини призадуми».

Так отож бачите, пане генерале Капустянський. Не «торжественного соборання», не сяята й урочистости та обідів треба в цю річницю, а... «призадуми».

Іван Рудичів.

P.S. Не можу не сказати пару слів про самий текст відозви ген. К., про стиль та деякі нові терміни. Ген. К. зєртається до «Соборної Української Армії». Говорить, що Київ захопили «соборні армії», але вже чомусь не «Соборна». Говорить про «добро і славу Соборної Нації». Що то все значить? Чи ген. К. знає, що слово «соборна» єживається лише в розумінні України, як синонім злуки всіх українських земель. Але звідки взялася «соборна армія»? Ніхто з наших істориків не вживав цього терміну. І нащо ж ген. К. через 10 літ вносить плутанину в нашу військовою історію? З якою метою це таке вживання і гра слезом «соборний» А «Соборна Нація»? Що це й звідки й для чого? Всі ми знаємо, які були й є нації на світі. «Соборну» ж видумав ген. К. Може він і справді належить до цієї нації. Тільки цікаво знати, як ззуться ті, що належать до цієї ногоявленої нації: соборяки чи соборчики? І яка їхня матірня мова? А зрештою, коли ген. Капустянський належить до нації «соборної», то хай собі належить, а я був і зостануся українцем, сином «Української Нації».

І. Р.

З подорожі В. Прокоповича.

III.

(лист із Журжі).

19-го червня 1930 року, до пристані Ромодан на Дунаю, прибув пароплавом п. Прем'єр Міністр Уряду Української Народньої Республіки В. Прокопович.

На пристані зустріли та привітали п. Голову Ради Міністрів Уповноважений Українського Військового Міністра в Румунії, член Громадсько-Допомогового Комітету Української Еміграції п. полковник Г. Порохівський, Шеф Української Групи в Журжі поручик В. Мельник, Голова Просвіти тої-ж групи поручик О. Корякю і делегат групи п. Крижанівський.

Після привітання п. Голова Ради Міністрів висловив бажання відвідати українську журжівську групу, яка має свій притулок на цукровій фабриці міста Журжа. Візиту було призначено того-ж дня на 8-му

годину вечера, про що — через спеціальну об'яву — доводилося до відому людей групи.

По обіді де-хто з людей не пішов на працю.

Далено до 8-ї години вечера фабричне помешкання, де міститься більшість робітників українців, прибрало урочисто-святошний вигляд.

При вході до помешкання очі притягала до себе велика арка зі зелених та живих квітів, на горі якої та по боках розгорталися українські та румунські прапори. Так само коридори та кімнати прибрано зеленою й уквітчано українськими й румунськими прапорцями. Театральна зала, в якій улаштовуються всі національні свята і де звичайно відбуваються зібрання групи, має весняно-святошний вигляд. На передній стіні салі містяться портрети світлої пам'яті Симона Петлюри та п. Головного Отамана А. Лівичького. Обидва портрети оповиті розкішними вінками з живих квітів. Над ними великий герб України, а навколо них українські національні прапори. Прапорцями прикрашено тако-ж всі стіни салі. Круглий стіл застлано скатеркою, вишитою українським узором. На столі китиця живих квітів.

В 7 з половиною годин вечера майже всі люде уже в зборі. Вишукавшись по обох боках салі, вичікують високого гостя.

Біля входу до помешкання виставлено почесну варту. Рівно о 8-й годині вечера під'їхало авто, з якого висіли п. Голова Ради Міністрів і п. полковник Порохівський. Біля вхідних дверей зустрічає п. Голову Ради Міністрів почесна варта на чолі з Шефом Групи поручиком В. Мельником.

П. Голова Ради Міністрів, оточений почесною вартою, поспішним кроком прямує на другий поверх до салі, де зібралася українська Журжівська Група. Коли п. Голова Ради Міністрів наблизився до дверей салі, бунчужний Бринський подав енергійну команду: «Струнко». Дві живих стіни завмірає.

П. Голова Ради Міністрів здоровить групу: «Доброго здоров'я, козацтво». У відповідь несеться могутнє: «Слава Україні, слава».

За столом займають місця п. Голова Ради Міністрів і п. полковник Г. Порохівський.

Шеф Української Журжівської Групи поручик В. Мельник звертається до п. Голови Ради Міністрів з такими словами:

«Високочановний Пане Президенте Ради Міністрів Уряду Української Народньої Республіки. Глибоке почуття радості та щастя обгортає нас, бачучи Вас між нами. Дозвольте мені, Пане Міністре, в імени Української Журжівської Групи, засвідчити Вам нашу віданність та найщиріший привітання (гучне «слава» присутніх).

Ваша Ексцеленція, не на своїй батьківщині, не серед рідного оточення доводиться нам вітати Голову Уряду Української Держави. Батьківщина наша голодна, обдерта, чорна, розп'ята, немилосердно катується північними варварами. Кривавою працею нашого народу годується червона Москва. Кривавою працею нашого народу утримується ціла зграя III-го Інтернаціоналу. Злочинці того-ж III-го Інтернаціоналу вирвали з наших лав найдорожчого сина українського народу — його Вождя Симона Петлюру. Ми перебуваємо в тяжких умовах вигнання. Але ні наші злидні, ні болючі відчування страждання нашого народу, ані всі кривди та провокації, відкіля-б вони не походили, не зломлять у нас духа живого, як не зломили його до нині, і не згасять святої віри в нашу перемогу. Ми не розгубили світлих ідеалів, скроплених кров'ю кращих синів України, кров'ю її великого Вождя. Пам'ятаючи, що з переходом нашим до чужих держав боротьба з ворогом нашим не закінчилася і що її можна провадити в організований спосіб з повною національною свідомістю та з повним розумінням наших державних інтересів—життя групи було скеровано на цей саме шлях. В наслідок такого життя, ми сміливо можемо сказати: «Зараз і завжди готові стати на боротьбу за визволення нашої батьківщини. Ми твердо віримо нашому єдиному законному урядові Української Народньої Республіки. Йому єдиному коримосся і лише очікуємо його наказу до переможи-

ного бою». (Ці слова поручика В. Мельника покриваються дружніми вигуками: «Слава Україні, Слава»).

«Ваша Ексцеленціє, продовжує далі п. пор. Мельник, нам відома та велика праця нашого уряду, яку він робив і робить для визволення України з під московсько-більшевицької окупації. Нам відомо, що праця нашого Уряду наближує мент розплати з ворогом України. Допоможи Боже, щоби це сталося як найскоріше та щоби в найкоротшому часі нарід український та його військо вітало Вас, Пане Міністре, в ні відкого незалежній Державі Українській.» (Знову загальне гучне : «Слава»).

Пан Голова Ради Міністрів вітає групу від імени п. Головного Отамана та від Уряду УНР.

Радісне: «Слава», яке виривається з усіх молодечих грудей бувших і майбутніх українських вояків показує, що всі присутні горять почуттями високого піднесення.

Коли хвиля цього стихійного піднесення трохи стихла, п. Голова Ради Міністрів виголосив змістовну й високо-патріотичну промову, яку зібрані дуже часто переривали гучним: «Слава».

Торкнувшись діяльності Уряду УНР, п. Голова Ради Міністрів зазначив, що дійсно працювати доводиться при надзвичайно тяжких обставинах, але праця провадиться з усією рішучістю й з усім напруженням твердої волі. Уряд виконує і виконає до кінця покладену на нього місію. Він не зійде зі свого шляху до того часу аж доки не звільнить Україну з під московсько-більшевицької окупації. Тільки на рідній землі, тільки в самостійній ні від кого незалежній Державі Українській, перед суверенним народом, складе він свої повновасті. Закликаючи до дальшого скріплення єдності, бо тільки єдність і рішуче прямування до нашої мети, допоможе нам визволити нашу батьківщину, п. Голова Ради Міністрів зупиняється на тих страшних муках, яких зазнає український нарід під окупаційною владою Москви.

Але терпець нашого народу, каже п. Голова Ради Міністрів, уже уривається, а могутня національна сила прокидається й готується роздати московську гидру та раз на раз на завжди визволитися з під бруталного московського личака. Вже недалеко той ясний день, коли у відродженій вітчизні, під дзвони Святої Софії, вільний нарід український буде вітати жовто-блакитні бойові прапори».

Промову покривають згуки національного гимну, які згучать особливо бадьоро, особливо урочисто і повно. Кожний відчуває всім своїм еством, що Україна не вмерла, що вона живе і буде жити.

Коли замовк останній акорд гимну, п. Полк. Порохівський, в короткій але сильній промові зазначив, що частини української армії, як регулярної так і партизанської, не з легким серцем залишали рідну землю що йшли вони на чужину не для урятування свого життя, а лише під тисненням фізичної сили ворога, надіючися в той-же час, що скоро наступить мент, коли відношення сил зміняться.

Далі промовець підкреслює, що українські вояки, які перебувають в Румунії, часами в дуже тяжких матеріяльних обставинах, ніколи не забували свого обов'язку перед батьківщиною й готові виконати його в кожную хвилию. За десять років перебування на чужині українські вояки не загубили ні характерних для доброго вояка рис, ні почуття духовної єдності зі своєю рідною армією. Можна сказати з певністю, що воно ніколи вже їх і не загубить, як-би довго не судила йому доля залишатися на чужині.

В імени всіх українських вояків, що перебувають на терені Румунії, полковник Г. Порохівський урочисто заявляє, що вони готові кожною хвилиною по першому знакові свого єдиного законного Уряду УНР взятися за зброю для того, щоби ціною своєї крові звільнити український нарід від чужого ярма та ціною свого життя прокласти вільній Україні широкий шлях до щасливого майбутнього.

«Прошу Вас, Пане Міністре, закінчує свою промову п. полковник Порохівський, передати Панові Головному Отаманові та Уряду УНР, що вояки, які перебувають в Румунії, як ті, яких Ви зараз бачите, так са-

до й усіх інших груп, з великою увагою стежать за тяжкою працею Уряду, високо цінять її і з нетерпіннями очікують менту, коли вони зможуть збройно спричинитися до великого діла визволення рідного краю під проводом нашого уряду.

Прошу, Пана Міністре, передати тако-ж всім воякам української армії, розкиданої по земній кулі, яких Ви матимете нагоду бачити, що ми — українські вояки перебуваючі в Румунії, одділені від них про-торами, душею завше з ними, що серце наше — повне братерської любови до них і що ми з нетерпінням очікуємо того часу, коли над нами всіма з'єснаними в одні міцні збройні лави, зашумлять бойові прапори для слави та щастя України».

Промова переривалася частим гучним: «Слава».

Після цього Українська Журжівська група підносить Панові Голові Ради Міністрів писану адресу такого змісту:

«Ваша Ексцеленціє. Ми українська Журжівська група, в урочистий день Вашого перебування у нас, маємо нагоду заявити Вашій Ексцеленції, що схилиючи низько наші голови перед світлою пам'яттю Симона Петлюри та всіх лицарів полеглих за Державність України, ми складаємо свою обітницю свято та непорушно виконати до кінця свої обов'язки перед батьківщиною. В день відновлення боротьби, під проводом Головного Отамана Військ Української Народньої Республіки та його Уряду, ніхто з нас не завагається покласти своє життя за визволення Української Держави з під московсько-більшевицької окупації».

Пан Голова Ради Міністрів, подякувавши за адресу й за все те, що він чув та бачив, залишає салю зібрання та йде відвідати групову бібліотеку імени Симона Петлюри. В помешканню «Просвіти», пана Голову Ради Міністрів зустрічає Управа «Просвіти» на чолі з її Головою поручником О. Коряко, який дає відповідні інформації про заснування та про діяльність «Просвіти» імени Симона Петлюри.

Пан Голова Ради Міністрів дякує Управу «Просвіти», підкреслюючи при цьому велику вагу культурної праці.

Далі п. Голова Ради Міністрів оглядає окремі кімнати людей групи, де його радо й сердешно вітають господарі чистих і гарно прибраних кімнат.

Оглянувши помешкання групи, п. Голова Ради Міністрів затримується кілька хвилин в кімнаті Шефа групи поручика В. Мельника, а потім відїжджає з п. полк. Порохівським до міста, а звідти у дальшу дорогу.

До пізньої ночі люди зі захопленням ділилися своїми незабутніми враженнями. Задоволенню та радості не було кінця.

«Ми, казали бувші українські вояки, на свої вуха чули, на свої очі бачили нашого Міністра. Ми йому віримо й за ним підемо».

Хай-же ці прості, але щирі слова нададуть нашому Урядові сил в його важкій і корисній праці.

В. Смуток.

24. VI. 1930 р.
Giurgiu. Romania.

Листи з Женеві.

(Конгреси. — Комісія біженецька. — Розгляд нашої справи).

Де-далі тим частіше з'являються українські делегати в Женеві. Кінець літа — початок осені — найбільш взагалі модні часи над Еманським озером. Ще властиво сезон не почався. Над отеллями ще не мають прапори, що скоро позбігаються слідом за делегатами з цілого світу. В час, коли лист цей буде друкуватися, Вавилонське стовпотворіння вже буде в повній своїй силі: за кілька день розпочинає свої засідання Рада і

Асамблея Ліги Націй. Кажуть, буде величезний з'їзд делегатів і міністрів. В центрі всього — проєкт Бріана про європейську федерацію.

А тим часом в Женеві збираються один за одним конгреси і різні комісії Ліги Націй. Отже, вертаючися до українських делегатів мусимо сконстатувати, що одночасно поприїздили наші аж на два конгреси і на одну комісію. Саме тепер засідає в Женеві конгрес меншостей, що як і завжди, збирається на передодні Асамблеї у Женеві. Яких тільки народів тут немає: болгари з Румунії і Югославії, баски, каталонці, натурально, найбільше німців, які ведуть перед на цих конгресах. З списку делегатів довідемося, що існують національні німецькі меншості аж в семи європейських державах. Багато також представників жидів і... росіян (де ділася слава російської імперії? Вже росіяне стали меншістю!) Останні приїхали з Естляндії, Польщі, з Чехословаччини (певно «наш» чоловік з Підкарпаття!) і з Румунії. З Польщі приїхали Серебряніков і д-р Юрашкевич, галицький москвофіл, що хотів репрезентувати Галичину, але президія конгресу причислила його до росіян з Польщі. З українців приїхали посол Палієв та Буковини — посол Кракаля. Згадано в списках й прізвище сенатора д-ра Залозецького, але, здається, що він так і не приїхав. В центрі обміркування натурально — проєкт Бріана про міжєвропейську федерацію у її стосунку до справи меншостей, а може і в зв'язку з можливим чи бажаним для багатьох меншостей переглядом державних кордонів. Наші делегати засідають і на річному конгресі університетської федерації для Ліги Націй. Цю установу не слід змішувати з Унією Товариства для Ліги Націй (в обох організаціях Україна є репрезентована). Перша є чисто академічна організація, беруть в ній участь головним чином люде молодші і де-які професори, друга є чисто політичний союз, в якому працюють міністри, делегати до Ліги Націй, різні політики і професори (нагадаємо наш відчит про останню Асамблею цієї Унії в Женеві в червні, де так активно виступали українські делегати). Очевидно федерація університетська не має того значіння, що Унія, але за нею — молодість, тут зустрічаються між собою майбутні діячі Європи. Через це можна вітати, що на цей раз в її засіданнях брали участь не тільки проф. Бородаєвський, що так систематично і уперто тут працює, але і представники молоді пп. Бойків і Руснак. Восьмим пунктом денного порядку стояли українські справи: по статуту федерації організації, що беруть в ній участь зв'язані з державами з певними національними територіями. Участь вже на протязі кількох років української емігрантської організації була так мовити протизаконною. На цей раз справа була легалізована остаточно: наша організація зберегла владство всі права, тільки на загальних конгресах має дорадчий, а не рішальний голос. Це добрий результат, бо головне зостається наші люде беруть участь в цій установі, заводять знайомства, інформують чужинців і завжди можуть знайти нагоду, щоб ту чи иншу українську справу поставити на порядок денний.

* * *

Але чи не найбільша притягається увага принаймні українського емігрантського загалу до засідань міждержавної дорадчої комісії для справ біженських. Українська справа на порядку денному не стоїть, але всі чекають, що вона все ж винирне під час цієї сесії.

Як і раніше пильнує за нею проф. Шульгин при активній допомозі пані Келер-Чикаленко. Новим є приїзд проф. Мартоса, який вже з початку року дуже багато уваги присвячував справі нансеновських паспортів. Панове Андрієвський, Галаган і Шелухин, що нахвалялися приїхати, до цього часу до Женеви так і не прибули. Між делегатами, хоч вони здається різних поглядів і темпераментів, якихось суперечок і розходжень принаймні на зовні начеб-то не видно. Проф. Шульгин відповідно до ухвал, що запали в Президії Головної Ради, вирішує справу поставити. Проф. Мартос проти того не заперечує і активно працює в тому ж напрямі.

Ситуація досить ризикована і очевидно українські делегати підсту-

пали до неї не без застережень. На повний успіх рахувати не доводилося. Делегати говорили, що вони хочуть досягнути лише практичного результату, що дав би реальну змогу еміграції одержати нансеновські паспорти з написом «українського походження».

Гарячково велися переговори з ріжними делегаціями і секретаріатом Ліги Націй. Вже на перший день засідання комісії з'ясувалося, що справу українську береться поставити румунський делегат міністр Антоніаде, який вже минулого року вважав за потрібне дати гарячу відповідь д-ру Нансену. Знаючи його настрій, проф. Шульгин звернувся до нього з офіційним проханням порушити справу взагалі і добитися принаймні того щоб Ліга Націй не перешкождала порозумінню наших емігрантів з поодинокими державами в справі нансеновських паспортів.

4 вересня по обіді п. Антоніаде бере слово:

— «Минулого року справа української еміграції була вже порушена в комісії. Вона не була ні вирішена, ні одкинута, отже вона була одкладена (ajournée). Таким чином питання зосталося одвертим. Я маю намір його порушити, але для того я хотів би, щоб був присутній тут представник українських організацій п. Шульгин.

Голова п. Наваї, представник Франції, говорить, що засідання є публичне, отже це певно задовольнить п. Антоніаде. Останній все ж запитусь чи п. Шульгин є в залі. Йому відповідають, що так, і румунський делегат продовжує свою промову в спокійних річевих тонах:

«Справа порушена українськими біженцями може бути розглянута з політичного боку і тоді вона робиться пристрасною і тяжкою до розршення. Але я не ставлю її в цій площині. Справа ходить про те, що українці хочуть, щоб в нансеновських паспортах зазначалося, що вони є «d'origine Ukrainienne». Я не бачу, які заперечення можна поставити що-до цього бажання. Мій уряд готовий іти цілком на зустріч цьому бажанню і я тут особисто підпіраю це жадання української еміграції. Зазначити етничне походження певного народу — це ще не значить робити політику, визнавати його суверенитет. Може бути — досить нагадати приклад Австро-Угорської імперії, або Туреччини — в одній і тій же державі кілька етнично ріжних народів. Отже я гадаю, що комісія мусіла б задовольнити бажання української еміграції. Оскільки ж ми цього по тим чи іншим причинам здійснити не можемо, то треба полегшити окремим державам можливість розршити це питання».

Далі бере слово п. Обрембський, представник Польщі і в стислій енергичній заяві в імені уряду свого і своєму гаряче приєднується до пропозиції п. Антоніаде.

Останнім бере слово сам голова Комісії де-Наваї. Він не зголен з тим, як собі уявляє справу на минулій сесії комісії п. Антоніаде і нагадує, що покійний Нансен зазначав, що ця справа, як політична не підлягає рішенню комісії. З цим додає п. Наваї буцім то погодилася і комісія. Вона справу в її торішній постановці не ухвалила, не відкинула і не одклала, вона її не обмірковувала, як справу політичну. Нині п. Антоніаде порушує цю справу в іншому, вже не політичному, аспекті. Отже що-до жадання, яке обороняє румунський делегат, то п. Наваї думає, що це відноситься до того, як примінювати на практиці паспорти Нансена. З приводу цього було зроблено кілька міжнародних конвенцій, але вони тільки в загальних рисах можуть определювати характер цих пасів. «Держава є за великий чоловік» і вона є вільна робити ті модифікації, які вона вважатиме потрібним. Отже цим може бути розршене питання порушене п. Антоніаде.

— «Чи ніхто не заперечує проти такого пояснення голови», — запитусь п. Наваї.

Всі мовчать п. Антоніаде звертається до п. Шульгина і запитусь чи не хоче він взяти слово. п. Шульгин жестом відповідає, що так. Тоді п.

Антоніяде просить голову дати слово українському представникові.

Голова заявляє, що п. Шульгин знаходиться серед публіки і при всій своїй симпатії до останнього, він не може сам порушити правил комісії, в якій мають брати слово тільки делегати і експерти. Сам він цього розрішити не береться і запитує комісію. Коли ж ніхто не зголосився, то голова замість того, щоб уділити слово п. Шульгину, негайно заявив, коли ніхто не зголосився, значить пропозиція перепала.

п. Антоніяде, який почуває себе ніяково заявляє, що він думав, що п. Шульгин вже є призначеним експертом на цю сесію. Очевидно, що йому було слід наперед вирішити справу в президії, а тоді вже кликати до слова п. Шульгина.

Справа цим вичерпується... Натурально таке прикрє непорозуміння, поставило українського делегата в становище досить неприємне, оскільки до того тут сиділи росіяне, що радіють кожній найменшій нашій невдачі. Позаздрити п. Шульгинові в усякому разі не можна:

Але з найгіршої ситуації можна знайти якийсь вихід. На другий день п. Шульгин подав голові комісії особисто листа, що був розісланий також всім делегатам.

Подаємо дослівний переклад цього документа:

Пане голово,

Дозволю собі подати мої зауваження з приводу вчорашнього такого гідного виступу Й. Е. п. міністра Антоніяде, делегата Румунії, якого енергійно підтримав п. Обрембський делегат Польщі.

Цілком зрозуміло, що я продовжую цілковито обстоювати тези висловлені мною в листі на і'мя Й. Е. пана голови Ради Ліги Націй. 30 серпня 1928 р. Але я мушу скастатувати, що заключні слова поважного делегата Румунії, так само, як Ваше резюме сказане в імені комісії дасть нам певну сатисфакцію з погляду практичного. Треба нагадати, що українські біженці з часу, коли почали вводити нансеновські паси, почали зватися там «росіянами», а не «українцями». Вони протестували багато разів і коли в одних країнах їм давали повне задоволення, в других їм в цьому одмовляли, з огляду на те, що уряди вважали себе зв'язаними конвенціями підписаними з приводу цього в Женеві.

При таких умовах ми надаємо певне практичне значіння словам, в яких ви, пане голово, заявили, що уряди є вільні в приміненню і в інтерпретації системи нансеновських паспортів.

Констатуючи цей практичний результат інтервенції пана румунського делегата, я висловлюю сподівання, що у відповідний час українські емігранти знайдуть у високих установах Ліги Націй повне задоволення своїх бажань.

Прийміть і т. д.»

Таким чином проф. Шульгин в цьому листі перш за все підкреслює, що стоїть, як і раніше на своїх позиціях, з другого боку пояснює, чого він хотів добитися на цей раз від комісії і чого властиво добився. Дуже шкода, що ще не вдалося йому сказати усно: вся справа виглядала б тоді інакше і вражіння було б далеко ліпше.

Ставлючи на цей раз питання, очевидно ні п. Шульгин, ні інші делегати не сподівалися властиво на більший результат. Було зарані точно відомо, що мусить сказати п. Наваї, який рішаюче слово має в комісії. З тактичних міркувань українські делегати вважали за потрібне прийняти це мінімальне задоволення; отже здавалося б, що усе добре. Але частковий успіх є вже тим кепський, що його можна трактувати на всі лади, кому як до вподоби. Отже росіяне страшенно задоволені: вони гадають, не розуміючи зовсім, чого саме добивалися цього разу українці, що їм справа не вдалася. Звичайно вони використають прикрій випадок з п. Шульгином. Але в дипломатичних обставинах всяко буває. Можемо все ж сконстатувати

цілком певно, що виступ п. Антоніаде був дуже добрий, що репліка п. Обрембського тільки посилила попередню заяву, що опозиція завдяки ріжним дипломатичним ходам не виступила, що досягнуто якогось практичного результату. Може на цей раз і цього вистачить.

* * *

Ще кілька слів про загальну справу організації допомоги біженцям. Справа переживає зараз велику і небезпечну кризу. Після смерти д-ра Нансена високий комісар фізично і юридично перестав існувати. Справа опинилася в повітрі і почала шукати нових форм її дальшого існування. Дорадчий комітет приватних організацій доручив своїм представникам — експертам міждержавної комісії (що тепер засідала) одстоювати рішуче проєкт збереження єдності існуючої організації, на чолі якої вже 9 років фактично стоїть майор Джонсон. Ми підкреслимо слово єдність, бо генеральний секретаріат Ліги Націй хотів конче розділити цю організацію на дві частини: функції політично-правничні він готовий взяти під свою руку, а гуманітарно-соціяльні припоручити окремій новій установі. Такий проєкт загрожував розбиттям всієї справи. Сам п. Джонсон всі сили прикладав, щоб не знищилася установа, яка вже так добре налагодила працю. Здавалося і експерти в особі їх лідерів Рубінштейна і Гулькевича будуть підпірати цю ідею. Але п. Рубінштейн, що весь час говорив на комісії в імені експертів тільки для виду одстоював проєкт єдності організації і зараз же в угоду «сильним міра сего» здав всі позиції, зрадивши тим самим імперативному мандату, що йому дав Дорадчий Комітет приватних організацій, зрадивши найбільшого приятеля еміграції Джонсона і всіх тих делегатів на чолі з представницею Англії пані Гамільтон, що хотіла одстоювати позиції самих біженців. Це викликало в колах комісаріяту велике обурення проти Рубінштейна і Гулькевича. Що-до першого, то це нас не дуже дивує: треба тільки раз послухати цього «развязного» пана, щоб знати на що він здібний, але міністр Гулькевич (теж земляк з Поділля), що має вигляд старого англійського джентльмена, здавалося б мусів зберегти більше коректності і такту відносно своїх друзів. Але така вже людська природа, нічого не поробиш.

Ми чули, що українські делегати хотять на слідуючому засіданню Дорадчого Комітету виступити проти такої негідної поведінки цих панів на міждержавній комісії. Нині вже комісія ухвалила розділ функцій, утворення двох установ, що звичайно коштуватимуть дорожче.

Буде шкода, коли в результаті цих змін занепаде організація нинішнього комісаріяту. Її керівник п. Джонсон з великою відданністю працював коло цієї справи і виявляв повну безсторонність як до вірмен, росіян так і до українців. Але вже ця його безсторонність що-до нас хвилювала й дратувала росіян завжди.

Женефель.

3 міжнароднього життя.

— Турецькі справи.

Про Ізмаїла, одного з колишніх хедивів єгипетських, переказують такий анекдот. Було це ще за часів французьких впливів у цій країні. Хедив побував у Парижі, зацікавився політичним життям і став часто одвідувати засідання республіканського парламенту. Йому дуже подобалися парламентські дебати і красномовні бої між депутатами, а особливо подобалося те, що в наслідок того голосувалися добрі закони. Повернувшись до-дому, хедив вирішив організувати парламент і в себе. Виданий був відповідний закон, переведено парламентські вибори, призначений був день відкриття представної інституції. Усе йшло гаразд, але на першому ж засіданню виявилася одна неприємна для хедива риса нового парламенту, а саме: серед депутатів не було опозиції, бо всі вони належали до уря-

дової партії. Ніхто з урядом не сварився, всі його прославляли, а урядові пропозиції переходили одногослоно і без дебатів. Хедив був незадоволений але швидко знайшов засіб, як виправити цю парламентську аномалію. Особливим указом він утворив опозицію, призначивши для того певну групу депутатів. Призначена опозиція прекрасно виконувала свої обов'язки, і хедив дістав таким чином справжній парламент. Треба, однак, зауважити, що з того часу і парламент і опозиція стали органічною часткою політичного єгипетського життя, хоч пізнішим хедивам й королям вони часто густо бували дуже не до смаку.

Щось подібного, тільки зовсім не анекдотично, а цілком ділово і поважно, переходить зараз і в Туреччині. Як, відомо, країна ця після великої війни, перебувши монархистичні пертурбації, стала демократичною республікою, але республікою зовсім особливою, до європейських неподібною. Не зовнішню своєю формою, а внутрішнім змістом. Як то їй подобає республіці Туреччина має демократичні установи, парламент, кабінет міністрів, президента. Але президент, міністри, державний апарат і цілий парламент належать виключно до однієї партії урядового характеру, закладеної сучасним головою турецької держави Кемалем-пашею в 1923 р. на початках командної політичної чинності його. Ця єдина — національна — партія обхопила своїми впливами цілу Туреччину і робила в ній усе, що хотіла. Але могла вона дістатися до такого становища не тому, що то була її сила, а тому, що вона була партією самого І а з і переможця — Кемалю-паши, національного вождя, улюбленого народом своїм, — тому, що вона творила не своє, а його діло. Під прозорим серпанком республіканських інституцій, в країні встановлено було фактично диктатуру однієї особи, — президента Кемалю-паши.

Великий патріот і талановитий політик Кемаль-паша зробив дуже багато для своєї батьківщини. Він підніс національну гідність свого народу, одстоявши за Туреччиною багаті приморські малоазійські провінції та забезпечивши частину європейської території з Царгородом од численних зазіхань європейських держав; він усталив державні кордони, встановив точну лінію міжнародної політики, відтворив значіння Туреччини, як певного фактора тої політики на Чорному і Середземному морях, на Балканах та в передній Азії, а особливо у магометанському світі. Одночасно з тим неодривна увага диктатора звернута була і до внутрішніх турецьких справ де він, встановивши адміністративний лад та судовий порядок, безоглядно переводив європеїзацію народного життя, не спиняючися навіть перед тим, щоб знищити старовинну турецьку азбуку, заступивши її латинкою, або заборонити традиційний турецький одяг, замінивши його європейським піджаком та капелюхом.

Необмежена популярність Кемалю-паши дозволяє йому йти дуже далеко в площині внутрішніх реформ. Народ приймає їх слухняно, старанно виконуючи накази свого вождя. У батьківщині своїй диктатор не знає ні перепон, ні противників. Трохи інакше стоїть справа з міжнародними взаємовідносинами Туреччини. Лінія зовнішньої турецької політики за останні часів була збудована на двох загальних підставах: 1. звільнення Туреччини од впливів великих держав, особливо Англії та Франції, і 2. наближення до держав у війні переможених чи її наслідками незадоволених. Од свого ж північного сусіда Туреччина себе забезпечила тим, що вішаючи нещадно своїх домашніх комуністів, одночасно поставила собі на службу цілий СССР тим, що склала з ним договір дружби і приятельства, зміст якого й досі не достатнє вияснений.

Така міжнародна позиція турецької республіки, поки їй потрібно було загоювати зовнішні рани свої та переводити гострі реформи з середини, була їй безперечно корисною. Вона давала їй волю рухів і можливість йти вперед до осягнення своєї мети, не оглядаючися на сусідів, ближчих чи далеких. Але з часом, коли внутрішнє життя сконсолідувалося, коли для дальшого розвитку його стали потрібні не лише диктаторські накази, але й великі фінансові засоби, відокремленість од Європи та її капіталів почали болюче відчуватися в країні.

Самі турки — народ не багатий; економічна й фінансова сила країни — до Кемалю-паша — була майже цілковито в руках грецьких та європейських капіталістів, які зараз з Туреччини примушені були виємігрувати. Приятельські — переможені і невдоволені держави так само грошей не мають і допомогти не в силі — про СРСР нема що й говорити, бо готовий він самого Сталіна продати, коли б за нього хтось дав щось валютою. А втім, без капіталів — кінець реформам, немає жадної майбутності, бо без них не вивести Туреччину із стадії збіднілої аграрної країни до становища багатой індустріальної держави, хоч і має вона всі внутрішні на те можливості, як з боку населення, так і з боку території. Явна річ, зостається одно: шукати шляхів до тої самої Європи, до тих самих багатих капіталістичних країн, од впливів яких на де-який час потрібно було щільно одгороджуватися.

Але Європа не дуже то кохасться в чистих диктаторських режимах, вона особливо її капіталісти, більше люблять і головне більше вірять справжнім парламентам із справжньою опозицією, з боротьбою партій, інтересів і т. и. А до того нове діло потребує і нових рук, бо тяжко тим самим людям, скажемо, приятелювати з СРСР і викликати повне довірря в колах лондонських банкирів, то-що. Аби досягти своєї нової мети, Туреччина мусить піти далі по дорозі європеїзації не тільки на зовень, але й з середини, заповнивши республіканським змістом свої республіканські установи. Це й єсть те, що зветься впливом зовнішніх економічних сил на політичні установи та на саму внутрішню політику тої чи іншої країни.

Мудрий політик Кемаль-паша, як здається, чи не перший в цілій Туреччині, відчув вказану вище потребу. Бо ж тільки тим і можна пояснити його недавню промову, виголошену ним в одному з турецьких курортів, де він спочивав, і яка вся зводиться до одной тези, такої протилежної цілі його попередній практиці. Говорячи про необхідність для Туреччини стати країною європейської демократії, він, що урядовав досі за допомогою системи єдиної партії, вказав зараз, що «справжня демократія не можлива без демократичної опозиції».

Турецький диктатор знав, що робив, виголошуючи свою нову тезу. Слова його зараз же стали начеб то наказом для певної частини турецьких політиків. Він їх не призначував, але вони негайно самі з'явилися немов би по наказу, бо мабуть таки настав для того час і в Туреччині, і на чолі їх став видатний політичний діяч, давній прихильник Кемалю-паша, Феті-бей, турецький посол у Парижі, добре відомий також і в Лондоні. Списавшись з своїм патроном і президентом, він покинув дипломатичну посаду і повернувся до батьківщини, де й організував уже другу турецьку партію під назвою «Партія вільної республіки», яку однак чогось то в пресі частіше звать ліберальною.

Нова партія має характер державної опозиції, бо, з одного боку, протиставляє вона себе урядовій національній партії, а з другого — стоїть на поготові заступити на її місце. Головні пункти її програми такі: загальне виборне право, воля зборів, спілок та друку, анулювання державних та інших монополій, вільний торг, зниження податків, поліпшення умов для доступу закордонного капіталу, регулювання державного боргу та вступ Туреччини до Ліги Націй. Нова партія викликала в Туреччині велике захоплення, і не буде нічого дивного, коли в слушний час вона із опозиційної стане урядовою а то тим більше, що вся її праця переходить так мовити з благословення самого Кемалю-паша.

Турецька політична опінія вже дала свій присуд новій партії та її майбутньої чинності в площині міжнародної політики. Програма її має означати зміну турецької досьогодняшної орієнтації, а саме, наближення до Франції та Англії і припинення приятельських взаємовідносин з Італією, а особливо — з комуністичною Москвою. Європейська преса так само оцінює виступ нової партії, заснованої Феті-беєм. Приєднуються до цієї оцінки і більшовицькі газети. Принаймні «Известия» впрост занепокоєні появою нової партії і висловлюють справжню тривогу що-до майбутності совітсько-турецьких приятельських взаємовідносин. Особливо боїться

московська газета того пункту програми, де говориться про вступ до Ліги Націй.

Турецький уряд не опротестував європейської opinio, але поки що зробив усе, щоб погасити запідозріння совітів. Посол Туреччини для того одвідав у Москві тов. Карахана і запевнив його, що міжнародна політика його батьківщини не може бути зміненою, бо покoyтсь на конкретних договорах, що приятельські відносини до Москви не будуть порушені. Однак на прикінці турецький дипломат кинув загадкову фразу: *лише зміна режиму*, сказав він, могла б змінити характер совітсько-турецьких взаємовідносин. Тов. Карахан наче б то задовольнився словами турецького посла, але для сторонніх людей ті слова безсумнівно двозначні. Бо як инакше назвати те, що переходить в Туреччині, коли це не зміна режиму?

Observerator.

З румунської преси.

Газета «Діміняца» від 26 серпня 1930 року ч. 8505 містить цікаву статтю п. Л. П. Н а с т а , яка трактує питання, що торкаються життєвих інтересів України, а через те дозволяємо собі навести статтю в цілому з тими наголовками, з якими надруковано її в газеті «Діміняца»:

«Чи підготовлюються нові рухи в совітській Росії.

Проблеми, які нас близько цікавлять. Україна — можливий заслон проти совітської республіки.

В нашій зовнішній політиці існує одна недоречність, яка може бути і мусить бути як найскорше виправленою. Йде мова про нашу політику у відношенні до Совітської Росії.

Безперечно, що наші взаємовідношення з совітами уявляють із себе проблему дуже тендітну і вимагають самої великої обережності. Найменша наша помилка може послужити для большевицького уряду претекстом, щоби викликати хто знає які шкідливі і небезпечні ускладнення.

Порушимо цю справу через те, що згідно з інформаціями західних газет, які дуже добре знають ситуацію в Совітській Росії, недалеко від наших кордонів готуються події, наслідки яких для нас мають надзвичайний інтерес. Говориться, що російські емігранти, які об'єднані у велику організацію з центром у Парижі, недавно мали в столиці Франції дуже важливу нараду. На цій нараді ніби-то обговорювалися питання організації революційного руху на Україні проти совітів. Російські емігранти, які розпоряджають широкою сіткою шпіонажу в Росії, констатували, що нинішні обставини на Україні є дуже сприятливі для революційного руху. Особливе невдоволення і гостре напруження панує серед селянства, викликане спробами совітів перевести колективізацію рільництва, дякуючи чому в останні роки весь урожай було реквізовано у селян по усталених центром твердих цінах.

Ці-ж телеграми з Парижу повідомляють тако-ж про те, що ніби-то розрішено найтяжчу проблему, а саме—роздобуття засобів потрібних для організації такого революційного руху на широку скалю. Повідомляється, що ніби-то нафтовий король Генрі Детердінг дасть потрібні для цієї акції засоби в розпорядження російської військової організації.

Перенесення фронту на Дон.

Ми далекі від думки вмишуватися в такі справи. Тим часом масмо незаперечений обов'язок з усією увагою слідкувати за подіями, які можуть бути, або які підготовляються, бо вони можуть мати для нас такі наслідки, яких ми не в стані навіть обчислити.

І ось чому саме:

Як що цей революційний рух коли-небудь переможе на Україні, комуністичний фронт на Дністрі, який нам так дорого коштує і який нас постійно турбує, механічно переноситься аж на Дон.

Таким чином ми були-би позбавлені небезпеки, реальної чи вигаданої, але яка нас примуше нині користатися надзвичайними засобами в придністровській смузі і яка руйнує всі наші заходи по усталенню довіри фінансових кол Заходу що до остаточної стабілізації нашого північного кордону.

Вся ця справа, так само як і справа Бессарабії, були-б автоматично і задовольняюче вирішені. Наші уряди не мали-би більше потреби відповідати на тенденційні ноти Москви, в яких совітський уряд намагається затримати на європейському порядку денному проблему Бессарабії, навіть після підписання протоколу Літвінова в Москві. Національна українська держава, яка повстане замість української совітської республіки, сфедерованної з Росією, утворить надійний і певний заслон, який забезпечить кордони Румунії від будь-яких несподіванок.

Чи обставини сприяють революції.

Газети, які уважно слідкують за внутрішніми подіями в Світській Росії, підкреслюють, що такий революційний рух, добре організований, нині може мати успіх. Завдяки зникненню провідної аристократичної класи, яка складалася з представників всіх областей Світської Росії, зник тако-ж і той цемент, який зв'язував російських європейців з народністю з виразними монгольськими ознаками. Київ, центр європейців в Росії, білі українці, нічим не зв'язані більше з народністю Московії, яку перші вважають помісю з монголами, а через те народом іншої раси. Західні газети пишуть, що рижниця ця поглиблюється і доходить до одвертої ворожнечі, підготовлюючи таким чином автоматично обставини сприяючі успіхові революційного руху.

Ось ті справи, закінчує п. Л. Наста, які мусять займати й нас. Наша цінна північна союзниця Польща має виразну політичну лінію що до Світської Росії. Ми цього ще не маємо, а через те конче потрібно, щоби наші офіційні та компетентні чинники думали над цими справами і щоби вони виробили сталу провідну лінію що-до Росії».

Революційні настрої на Україні дійсно існують, але вони виразно офарблені в національні українські жовто-б. акитні кольори.

Через те всяка російська акція на Україні є справою остільки безнадійною, що над нею не варто було-б навіть зупинятися.

Ми з приємністю лише зайвий раз констатуємо той факт, що українська проблема з кожним днем набирає більшої актуальності і притягує до себе увагу підпорядкованих закордонних політичних діячів, поважної преси і визначних публіцистів.

На жаль, ця увага не завжди йде в парі зі знанням справи, не завжди закордонці в стані розібратися у всіх складних процесах, які зв'язані з українською проблемою.

Найкращим доказом цьому є наведена нами стаття п. Л. Насти.

Беручи за базу чутки про те, що російський центр (очевидячки «Обще.Воинській Союз») фінансується Генрі Детердінгом — для активізування резолюційного анти-комуністичного руху на Україні, п. Наста приходиться до несподіваних висновків, а саме, що цей російський центр творитиме заслон проти зазіхань з боку Росії-ж на Бесарабію.

Пояснити це можна малим знанням як тих взаємовідношень, які існують між Росією та Україною, так і тих подій, які відбулися в зв'язку з визвольною боротьбою України за свою державну незалежність.

Тому українській організованій еміграції належить звернути особливо пильну увагу на справу систематичного інформування закордонної opinio тих країн, де вона перебуває, а також і нав'язання тісніших стосунків з такими особами як автор цитованої нами статті — визначний публіцист Л. Наста — який не тільки цікавиться українською проблемою, але й хоче незалежної України.

Д. Г.

До всіх жінок Азербейджана, Грузії, Північного Кавказу та України.

Вже незабаром два роки, як існує і блискуче розвивається клуб «Прометей». Що-четверга збираються там члени і запрошені гості на чорну каву і майже що-разу хто-небудь з відомих громадських діячів або членів клубу виголошує відчит на теми, що близько підходять до завдань «Прометею».

Не будемо говорити про склад та завдання Клубу, бо про те писалося вже не один раз, хочемо лише повідомити про нову стадію його розвитку, а саме — про закладення при ньому жіночої секції. Збудовано її на тих самих підставах, що й Клуб, себ-то до Управи секції увійшли представниці тих самих народів, котрі в ньому об'єдналися: Голова — п. Валентина Завадська (Україна), заступниця голови — княгиня Багратіон (Грузія), секретарка — Валія Ханум Казум Бек (Азербейджан), скарбник — п. Безручкова (Україна), господар — р. Фатьма Ховжоко (Північний Кавказ).

Головним завданням секції є виступити на міжнародньому форумі через міжнародні жіночі організації. До цього часу неможливо було емігранткам добитися права голосу нарівні з іншими щасливими жінками, що мають свою державу. На всі домагання була одинока відповідь: «Де ваша земля, де ваша держава, в імені котрої промовляєте?» Виступи представниць окремих емігрантських національних угруповань, жадного успіху не мали і тому вирішили вони об'єднатися в організацію при клубі «Прометей» для більш інтенсивної боротьби за свої права.

В тій цілі 16 січня б. р. п. Завадська виголосила в клубі відчит на тему «Роля жінки в боротьбі за визволення своєї батьківщини», в якому застановлювалася на необхідності активної політичної діяльності з боку емігранток з теренів бувшої російської держави, що об'єдналися в «Прометею».

Управа жіночої секції клубу «Прометей» у Варшаві : (зліва направо) кн. Багратіон (Грузія), Фат'ма Ховжоко (Північний Кавказ), Валентина Завадська (Україна), Клавдія Безручкова (Україна), Валія Хазум-Казум-Бек (Азербейджан).

Однак для успішної праці Секція потребує активної допомоги всіх відповідних національних угруповань, розкиданих по цілому світі.

Не розпоряджаючи матеріальними засобами для необхідних поїздок закордон, секція могла б користати для виступів на жіночих конгресах силами тих емігранток, котрі в даному місті перебувають, або легко могли б на такий конгрес поїхати. Для цього несхбно нам перебувати в сталому контакті, листуючися взаємно і подаючи собі потрібні інформації.

Отже звертаємося до Вас, дорогі сестри недолі, з проханням про поміч для справи визволення нашої батьківщини від ярма червоних катів, во і'мя чого наші чоловіки та брати так багато крові проляли і стільки жертв понесли.

Прилучайтеся до нас, як що нема у Вас своєї організації, яко філія нашої секції, наколи ж ви вже зорганізувалися, як споріднена нам сестерська група.

Пом'ятайте, що лише в єднанню сила і що лише взаємна дружня підтримка в загальній справі може дати сприятливі наслідки.

Тяжко буде нам спочатку, багато треба перероботи перешкод для завоювання собі права голосу, але це не повинно вражати нас, бо правда завжди була в меншості і стало перемагала.

Чекаємо на Вашу відповідь, твердо вірячи, що буде вона сприятливою. Чекаємо на Ваш вступ в наші ряди для провадження витривалої боротьби на міжнародньому форумі за право і волю нашої батьківщини.

Отже з палкою вірою в успіх стаємо до справи во і'мя нашого пригнобленого народу.

В. Завадська (—)

Кн. Багратіон (—) Грузія

К. Безручко (—) (Україна) В. Казум-Бек (—) (Азербейджан)

Ф. Ховжоко (—) (Північний Кавказ)

Панна Млада Липовецька.

З широкого світу.

— В результаті військової революції в Перу скинуто президента-диктатора — Лерія.

— У Відні відбувся міжнародний конгрес кооперації.

— Урочисто відкрито залізничну лінію Анкара-Сівас. Турецький прем'єр-міністр Ісмет-паша виголосив велику промову.

— Новий польський кабінет міністрів під головуванням маршала Пілсудського розпустив сейм і призначив нові вибори на місяць листопад.

— В Німеччині розпочато друкування мемуарів покійного канцлера кн. Бюлова.

— Велика французька газета «Le Temps» з 28 серпня с. р. надрукувала під назвою «Наполеонські симпатії на Україні» велику статтю Ілька Борщака, був. редактора большевицької газетки у Парижі «Українські Вісти».

— 6 жовтня має зібратися в Атенах міжбалканська конференція.

— В Пекіні сформувався Північно-китайський уряд.

— Большевицький уряд звернувся до американських благодійних кол з проханням на випадок голоду в Росії виявити допомогу подібно як в 1921 році.

— Французькі авіатори Кост і Белонт вперше перелетіли через Атлантичний океан в напрямі Париж-Н'ю-Йорк. Подорож тривала 37 годин. Звідти вони вилетіли в Далас (штат Техас).

Хроніка.

З життя укр. еміграції.

У Франції.

— З життя бібліотеки імени С. Петлюри в Парижі Поіменний список осіб, що зложили датки на Бібліотеку ім. С. Петлюри на підписних листах. (Продовження).

По листу ч. 249 від Українського Національного Артистичного Гуртка в Ліоні. Датки зложили: 1) А. Остапець — 10 фр., 2) В. Журавленко — 5, 3) Данильченко — 5, 4) Дяченко — 5, 5) Лагошний — 10, 6) Басюк — 5, 7) підпис нечиткий — 5.

По листу ч. 172, виданому проф. В. Тимошенкові. Збірка була переведена п. Секретарем Союзу Українців Наддніпрянців в Детройті. Датки зложили: 1) про. В. Тимошенко — 2 дол. 2) Степан Мостовий — 1 дол. 3) Михайло Бобак — 1 дол. 4) В. Василенко — 50 ц. 5) Лев Липецький — 25 ц. 6) Василь Стояновський — 1 д. 7) Олекса Шкрібала — 1 дол., 8) Василь Москаль — 50 ц., 9) Василь Дмитришин — 50 ц., 10) Семен Бурлій — 50 ц. 11) Гринько Дмитрів — 50 ц., 12) Петро Лазечко — 50 ц., 13) Іван Лазечко — 50 ц., 14) М. Небоженко — 50 ц., 15) Т. Коваль — 50 ц., 16) В. Сідлер — 1 дол. 17) В. Лозечко — 1 д., 18) Петро Семків — 50 ц., 19) Роман Бристай — 50 ц., 20) Василь Лукавий — 50 ц., 21) Іван Дідик — 50 ц., 22) Василь Дарнамук — 50 ц., 23) Василь Гуменний — 50 ц., 24) Петро Бойко — 50 ц., 25) Василь Дідюра — 50 ц., 26) Іван Гулька — 50 ц., 27) Константин В. Степко

— 1 дол., 28) Михайло Іванчук — 1 дол., 29) Г. Малаяк — 50 ц., 30) Д. Мельник — 50 цент.

По підп. листу ч. 366, виданому Українській Громаді в Л'єжі (Бельгія), датки зложили: 1) Д. Сахно — 10 фр. бельг., 2) Іван Филипак — 10, 3) Ветренко — 10, 4) Дехтяренко — 5, 5) В. Бидловська — 10, 6) Т. Бидловський — 10, 7) М. Савка — 5, 8) Ф. Глес — 5, 9) Я. Македон — 5, 10) М. Річковий — 5, 11) А. Зубрицький — 10, 12) М. Любецький — 20, 13) С. Стеців — 5, 13) І. Токарський — 10, 14) Кулицький — 10.

По листу ч. 244, виданому муп. Королеву-Старо. у, датки зложили: А. і Є. Добровольські — 10 кч., И. Кратюк — 6 кч.

По листу ч. 356, виданому Українській Громаді в Оденге-Тиші (Франція), датки зложили: 1) Підпис нечиткий — 5, 2) Б. Винницький — 5, 3) Микола Кузь — 10, 4) Володимир Гейса — 10, 5) Василь Яремко — 5, 6) М. Омеляновський — 5, 7) М. Виницький — 5, 8) Барабанів — 5, 9) Сідлер — 5, 10) Сушко — 10, 11) Захарченко — 5, 12) Поштаренко — 10, 13) Загній — 5, 14) Лук'янеко — 5, 15) Білобровець — 5, 16) Зубенко — 5, 17) Менишин — 5, 18) Ступницький — 5, 19) підпис. нечитк. — 5, 20) Нікітін — 5, 21) Костюшко — 5, 22) Василь Ковнак — 5, 23) Гордій Семененко — 10, 24) Шелестюк — 10, 25) Яцишин — 5, 26) Яцук — 5, 27) Севастьянів — 10.

На листу ч. 376 датки зложили відвідувачі Бібліотеки: 1) Янів Тимошенко — 30, 2) Петро Титлюк — 10, Брати Д. і Д.

Куриці з Америки — 27, 10, 5) Олександр Кес — 25, 6) А. Шкарбун — 10, 7) М. Стефанів — 2, 8) Вазилюк — 20, 9) Шаповал — 5, 10) Соляник — 5.

По листу ч. 317, виданому Укр. Громаді в Брюсселі, датки зложили: 1) Дм. Андрієвський — 20 бельг. фр., 2) Микола Граб — 20, 3) Мартинець — 10, 4) Осип Граб — 10, 5) Петро Руденко — 10, 6) Петро Лукасевич — 10, 7) Микола Білел — 5, 8) Кравський — 5, 9) А. Куцепяка — 10, 10) Іван Фінок — 5, 11) підп. нечиткий — 5, 12) Теж — 10, 13) А. Олексюк — 5, 14) Шевченко — 10, 15) Левінський — 10, 16) Черкавський — 5.

По листу ч. 330, виданому пенству Надії та Романові Іщук в Рівному, датки зложили: 1) Іван Підстригач — 5 злотих, 2) Антоній Гермашівський — 5, 3) Вацлав Раковський — 5, 4) Роман Іщук — 5, 5) Антін Кендржинський — 3, 6) Йосип Якубовський — 3, 7) Юрій Корольков — 1, 8) Надія Іщук — 5, 9) Лідія Шульгинова — 10, 10) О. Корольчук — 2, 11) Г. Клепач — 5, 12) В. Семенів — 5, 13) М. Демчук — 2, 14) І Токарська — 1, 15) А. Юхневич — 2, 16) С. Бондарчук — 3, 17) Л. Королько — 4, 18) Анатоль Карпінчук — 1, 19) Инж. Семик — 5, 20) Прокіп Ромачук — 3, 21) В. Шепановський — 1, 22) А. Бех — 3, 23) Адам Остапчук — 5, 24) Сергій Бачинський — 3, 25) М. Бюра — 5, 26) С. Хемницький — 4, 27) Юрій Дзівак — 2, 28) підп. нечиткий — 2, 29) І. Ковальчик — 2, 30) А. Ганка — 2, 31) Василь Ковшецький — 2, 32) Степан Скрипник — 2, 33) Р. Миськів — 1, 34) Федір Пекарський — 5, 35) Вербицький — 2, 36) підп. нечитк. — 1, 37) Опанас Ковальський — 10, 38) А. Бляхарчук — 2, 39) С. Метельський — 2, 40) Є. Богуслаєвський — 5.
(Далі буде).

— По Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції. 2 вересня відбулося перше після літніх ваканцій засідання Генеральної

Ради Союзу, на якому заслухано: звіт про лекцію інж. Ереміві в Діжоні, про концерт хору Шалетської Громади в Дамарі, звернення Т-ва допомоги емігрантам у Львові, повідомлення про організаційні заходи в Монлюсон, про улаштування біженців з Соловків і перевезених з Фінляндії до Франції, як і рівнож великий доклад Голови Ген Ради про недавно відбуте засідання Дорадчого Комітету в справах біженців.

— Свято націоналістів в Парижі. Щоб показати свою діяльність наші «націоналісти» в Парижі вдумали святкувати день взяття Києва в 1919 р. з'єднаним українським військом. Свято само по собі не велике, бо то швидче була Пірова перемога, що вже носила в собі зародки поразки, але коли хочеться святкувати, то, розуміється, свято можна зробити і з панахиди. Отож взяли ініціативу, скликали комітет, до якого запросили всіх, всіх і почали обмірковувати програм. Довго обмірковували, чому не беруть участі в цьому Генеральна Рада Союзу, Об'єднана Громада в Парижі, Т-во інженерів, Т-во б. вояків армії УНР. Вирішили, що з причини «полонофільства» і заспокоїлися.

В суботу 30. УІІ отож відбулося в помешканні Лятурмобурської Громади утворене свято. Гостей було досить багато. Перше слово виголосив Сціборський, потім ген. Капустянський, нарешті Стасів. Всі ці промови ніяк не могли довести, що день 30 серпня — треба святкувати. Але для підняття настрою збори ухвалили все ж таки, що треба привітати всіх генералів української армії, що брали участь у взяттю Києва, навіть тих, що вже тоді зносилися з Денікіним. Єдиною зачіпкою в цьому вирішенню було лише те, як привітати ген. Удовиченка, що не взяв участі у святі чи привітати і його. Вирішили, що на цей раз можна йому пробачити і поздоровити. На другий день рано уряджено було службу Богу. Очевидно проти служ-

би Божої, хто що може сказати. Молилися і за це, може їм Бог простить.

На завершення попередніх свят відбувся ще обід. Присутніх було 25 душ. По десерті знов промовляли ген. Капустянський, Сціборський, О. Чехівський, Стасів і Попович. Промови, як промови, деякі навіть ширі, як от О. Чехівського і Поповича. Але знов таки, що треба було дійсно святкувати, то те так і лишилося не доведеним, а по-за тим де-хто з «націоналістів» приватно висловлював думку, що після цього свята треба у Парижі бойкотувати зовсім тих, що не захотіли взяти участь у святі.

Оце «націоналісти» у всьому їх блисківі! Святкують невпопад, соборність роблять на виворіт. Прости Господи!

— О д е н - л е - Т і ш . Оденле-Тішська Громада перейшла на нове помешкання (cite Montrouge, 22, Audin -le-Tiche. Moselle), уділене їй Дирекцією Societé des Terres Rouges.

В Італії

— П а н н а М л а д а Л и п о в е ц ь к а , відома українська співачка камерної музики задумує незабаром виставити в Турині українську оперу «Запорожець за Дунаєм» з відчитанням відповідної лекції про українську музику. Є повна гарантія того, що ці заміри сповняться, бо наша славна співачка вже завоювала в Італії чільне місце не лише пропагандою українського мистецтва, а й світового. Так вона блискуче в перший раз демонструвала італійцям музику всевітне відомого поета і письменника Рабіндранат Тагора тощо.

З другого боку не обмежуючися артистичною пропагандою п. Липовецька веде і журналістичну і літературну, вона співробітничала в великій газеті «La Stampa», веде переговори про переклади на італійську мову українських авторів.

З приємністю відмічаємо цю корисну для української національної справи роботу в надії,

що вона послужить прикладом багатом нашим землякам і українському жіноцтву.

В Персії

— Продовжується економічна криза. Одна за другою банкрутують солідні фірми, від большевиків нічого не прибуває. Большевицько-перський комерційний договір скінчився і зараз провадяться як раз переговори з приводу нового. Надії на його швидке складення не має, бо Персія настроєна після першої спроби співпраці з большевиками скептично і навіть вороже. Вони спільно, напр., будують шосе «Равандуз», що має сполучити Азербейджан через Урмію, Тавриз з Мосулом і далі. Робляться і другі заходи, щоби вирватися з під економічного і політичного впливу Росії. Таким найближчим заходом є трансперська залізниця, якої знов продовженням енергійно починають займатися.

Кількість біженців з Росії не зменшується, а навпаки збільшується. З їх оповідань ясно, що у большевиків стає все гірше і гірше. Останнє між иншим робить велике враження на малоросів. Вони цілковито гублять надію на здатність москалів до відновлення нормального державного життя на сході Європи і невільно обертаються до українства і до укр. державного руху.

З жіночого руху на еміграції

В попередніх числах «Тризуба» ми вже повідомляли про закладення Жіночої Секції при Клубі «Прометей». Діяльність свою заманіфестувала вона відозвою до всіх жінок Азербейджавну, Грузії, Північного Кавказу та України, підносячи гасло спільної праці для визволення своїх поневолених народів. Текст тої відозви вміщено до преси грузинської, азербейджанської та Північного Кавказу.

5 квітня б. р. Секція улаштувала в готелю «Польонія» чайний

концерт-вечір, який перейшов з моральним і матеріальним успіхом.

По вакаціях заміряє Секція звернути свою діяльність на нав'язання стосунків з тими міжнародними жіночими організаціями, де нема статутарних застережень для емігранток.

В. З.

Листи до Редакції.

В моїй статті «Харківський процес «Спілки Визволення України» (ч. 29-30 «Тризуба»), між иншим, зазначено, що на процесі в Харкові цитували «Варшавський договір 1920 р. в редакції С. Шелухина і з його коментаріями» (стор. 13).

З огляду на те, що вжитий мною вираз «в редакції С. Шелухина і з його коментаріями» не точно передає думку автора і може дати привід до хибного її тлумачення, вважаю потрібним пояснити, що вищенаведене місце треба читати так: «Варшавський договір 1920 р. в редакції, опублікованій С. Шелухиним з коментаріями в брошюрі «Проф. С. Шелухин. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. Прага. 1926. В-во «Нова Україна».

Прошу шановну Редакцію вмістити це пояснення в найближчому числі «Тризуба».

З правдивою пошаною

А. Яковлів (—)

Прага 1 вересня 1930 р.

Від Генеральної Ради Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції

В ч. 34 Українського Голосу, що видається в Перемишлі так званими «українськими націоналістами», видруковано допис з Франції під назвою «Знов Омекур», що крім тенденційно-голословного освітлення діяльності української еміграції у Франції, ще явно свідомо і з провокаційною метою перекидає загально відомі окремі факти з діяльності Генераль-

ної Ради Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції.

Отож Генеральна Рада Союзу у Франції заявляє оцим, що твердження автора допису, що Союз Укр. Емігр. Організацій у Франції «вже п'ятий рік веде проти нас боротьбу», що «їх незадоволення викликало делегування п. інж. Андрієвського до Союзу Народів» іт. д. цілком не відповідає дійсності.

Генеральна Рада Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції ніколи не боролася з Омекурськими обструкціоністами, бо не вбачала в тому жадної користі і слави для Союзу Укр. Організацій; Генеральна Рада ніколи не вживала ніяких заходів, щоб Омекурські «націоналісти» не послали п. інж. Д. Андрієвського до Дорадчої Ради по справах біженців при Лізі Націй; вона лише своєчасно спростувала чутки розповсюджені «націоналістами» ніби послання ними інж. Андрієвського робиться по згоді з проф. О. Шульгиним і Укр. Еміграційними Організаціями, які він репрезентує.

Що дописувач з Омекура явно є не суб'єктивним, доводить ще й те, що на засіданні Дорадчої Ради Вис. Комісара по справах біженців при Лізі Націй 25. УІІІ., коли прийшло до прийняття представника «націоналістів» до її складу, голосували за це прийняття лише українські делегати: Голова Головної Еміграційної Ради п. проф. О. Шульгин, Голова Генеральної Ради Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції п. М. Шумицький, представник Укр. Допомогового Комітету п-ні Г. Келлер-Чикаленко та представник Спілки Укр. Воєн. Інвалідів п. Ген. О. Удовиченко.

Таким чином очевидно всі невдачі, які терплять «націоналісти» в тім числі і Омекурські, треба віднести не на рахунок «ворожої агітації проти них Генеральної Ради Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції», а на щось инше; — на те, що винні в цьому самі

«націоналісти», які розбивають так потрібну єдність української еміграції, які в своїй негідній роботі користуються всякими засобами, які не мають ні провідної думки, ні відповідних людей що до всякої справи підходять некультурно і без огляду на вищі інтереси нації.

Генеральна Рада Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції.

«Українське Товариство Промісвіта в Дамарі (Франція) пошукує Симо́на Кри́вича, бувшого свого члена, в справі повернення книжок Товариству.

Все українське громадянство та Українські Організації у Франції ласкаво прохаються в разі як їм відома адреса п. С. Кривича, подати її до Редакції «Тризуба».

Українське Товариство «Промісвіта» в Дамарі.

Зміст.

— Париж, неділя, 14 вересня 1930 року. — ст. 1. — А. Яковлів. Харківський процес «Спілки Визволення України» (кінець) — ст. 2. — І. Р. «Апогей нашої зброї» — ст. 7. — З подорожі В. Прокоповича. III. Лист з Журжі — ст. 12. — Жене́вський лист із Женеви — ст. 15. — O b s e r v a t o r . З міжнародного життя — ст. 19. — Д. Г. З румунської преси — ст. 22. — До всіх жінок Азербейджана, Грузії, Північного Кавказу та України — ст. 24. — З широкого світу — ст. 26. — Хро́ніка: З життя укр. еміграції: У Франції — ст. 27. — В Італії — ст. 29. — В Персії — ст. 29. — З жіночого руху на еміграції — ст. 29. — Листи до редакції — ст. 30.

УКРАЇНСЬКИЙ АРТИСТИЧНИЙ ГУРТОК

у Парижі ставить в субботу 20 вересня о 8 вечера в салі

«SALLE DE FETES DE BOULOGNE».

Av, Jean Baptiste Clément (metro : Porte d'Auteuil, tramw. NN 16 23, 25)

виставу

«КУМА МАРТА»

п'єса на 5 дій Шаткоєського із співами і танцями.

Режисура — п. А. Світличного.

Після спектаклю баль до ранку.

Ціни місцям: 6, 8, 10, 12 франків.

Квитки набувати:

В Бібліотеці ім. С. Петлюри, 15, Rue de la Sante (11, Square de Port Royal)

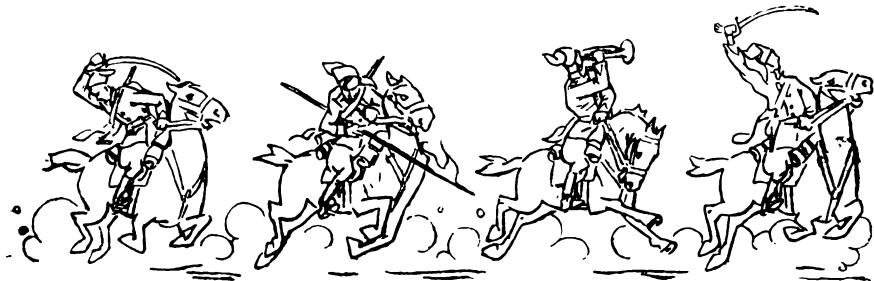
В Бібліотеці «Офеня» — Rue Nationale, Billancourt та в день вистави з 6-ої год. вечора в касі театру.

ПОПРАВКА

До статті „20-ти літній ювілей першого педагогічного журналу на В. Україні“ автор просить додати: „перші два числа „Світла“ (вересень і жовтень 1910 р.) підписала, як редактор-видавець М. Старицька, а далші (починаючи з листопаду 1910 р.) редактор-видавець Л. Шерстюк“.

Українським дітям - Рідне Військо

Великий аркуш брестольського картону в фарбах що представляє піхоту, кінноту, гармати то-що — армії УНР з 1920 р.

Постатті козаків до витинання
робота маляра-баталіста Л. Перфецького

Видання — «Тризуба». Найкращий подарунок нашим дітям.

Добра розвага — малим, дорослим — гарна оздоба до хати.

Ціна аркушу — 2 фр. (пересилка у Франції — 15 с. за кордон — 30 с.).

При гуртовім замовленню значна книжка. Замовляти в адміністрації
«Тризуба» 42, rue Denfert-Rochereau, Paris 5-e.

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris(V)

Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.

Редагус — Комітет.

Адміністратор : Іл. Коєнко.

Le Gérant : M-me Perdrizet.